

مراجعه به متون کهن و نسخه‌های خطی در مطالعات قرآنی

مرتضی کریمی‌نیا، پژوهشگر قرآنی می‌گوید در غرب وقتی که راجع به دوران صدر اسلام فرار است کاری انجام شود به قدیمی‌ترین اسناد و متون مراجعه می‌کنند و نگاه تاریخی دارند اما در ایران در رشته مطالعات قرآنی چنین نگاهی کمتر وجود دارد. پنجمین نشست از سلسله نشست‌های «مطالعات قرآنی؛ وضعیت حال، چشم‌انداز آینده» سه‌شنبه سوم تیرماه با سخنرانی **مرتضی کریمی‌نیا**، عضو هیئت علمی دانشنامه جهان اسلام در محل پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی برگزار شد.

کریمی‌نیا در ابتدای این مراسم با طرح این پرسش که اساساً این که در رشته علوم قرآن، محققان و تولیدات محققان و دانشجویان و استادان ما در عرصه‌های جهانی حضور داشته باشد و به رقابت بپردازد، حرف تازه‌ای بزنند و حرف تازه‌ای را بپذیرند، حُسن است یا نیست؟ گفت: در دیگر رشته‌های دانشگاهی و حتی رشته‌های ورزشی که روزگاری اساساً هیچ نام و نشانی در عرصه‌های جهانی نداشتند، می‌بینیم که این رشته‌ها با پیروی کردن از مدل‌هایی بین‌المللی و یک استاندارد متداول در خارج از مرزهای ایران، دیگر در محدوده داخل در یک جزیره بسته نیستند، بلکه همواره از جدیدترین نظریات، روش‌ها، فرضیه‌ها و دستاوردهای علمی آن رشته در جهان مطلع‌اند یا چیزی بر آن می‌افزایند و در مجموع فرصت گفت‌وگو به زبان مشترک با دیگر عالمان رشته خودشان را در خارج از ایران دارند.

وی ادامه داد: المپیادهای علمی که برای دانش‌آموزان و دانشجویان طراحی شده و آن‌ها را به عرصه جهانی می‌کشاند یک نمونه از همین‌هاست و در آن‌ها ما هیچ وقت دانش‌آموزان و دانشجویانمان را محدود به دانسته‌های داخل ایران نمی‌کنیم و همواره می‌کوشیم به آن‌ها چیزی بدهیم که در عرصه رقابت در خارج از مرزهای ایران، مشابه همان محصولی باشد که در خارج از ایران ارائه می‌شود؛ نه این که در این رشته‌ها کاملاً با الگوهای ملی و بومی و محلی رفتار کرده باشیم.

مرتضی کریمی‌نیا در ادامه به کمیت بسیار زیادی که رشته الهیات و رشته علوم قرآن در دانشگاه‌ها به خود اختصاص داده اشاره کرد و گفت: آنچه با این وجود ما می‌بینیم این است که وقتی حتی فارغ‌التحصیلان برتر این رشته‌ها در کنار نمونه‌های مشابه خارج از ایران قرار می‌گیرند چندان زبان گفت‌وگوی مشترک برای فهم مسائلی که در همین حوزه علوم قرآن در آن جا طرح می‌شود، ندارند. گویی آن‌ها با قواعد و آدابی در مطالعات قرآنی ایران تحصیل کرده‌اند که نمونه‌های مشابه آن‌ها در خارج از ایران از آن قواعد تبعیت نمی‌کنند؛ دقیقاً مانند این که قواعد فوتبال در ایران با قواعد فوتبال در اتریش متفاوت باشد و آنگاه قرار باشد تیمی از ایران با تیمی از اتریش مسابقه بدهد.

این پژوهشگر مطالعات قرآنی در بخش دیگری از سخنانش جهان مطالعات قرآنی خارج از ایران را به دلیل اقتضات متفاوت آنها به دو حوزه تقسیم کرد و گفت: خارج از مرزهای ایران انبوهی از کشورهای اسلامی هستند که چه به زبان عربی و چه به زبانهای محلی خودشان مانند ترکی، مالایی، اردو و ... به تحصیل، تدریس و پژوهش اگر دانشجوی ما همیشه با ادله درون دینی مواجه باشد خیلی دشوار است که خود، نظام دانشگاهی و استاد را راضی کند که پایان‌نامه‌ای کاملاً متکی به منابع برون دینی بنویسد.

وی یادآور شد: اما جز جهان اسلام، بخشی از آن چه به نام مطالعات قرآنی در جهان تولید می‌شود متعلق به اروپای غربی و آمریکای شمالی و به طور مشخص کشورهای اتریش، هلند، انگلستان، فرانسه، آلمان، آمریکا و کاناداست. آن چه که ما قصد داریم در این جلسه به آن بپردازیم آن چیزی نیست که در کشورهای اسلامی جریان دارد و از جهات بسیاری به کشور ما شبیه است، بلکه می‌خواهیم با مقایسه آن چه در ایران جریان دارد با کشورهای گروه دوم، به دلیل تفاوت بیشتر، تا حدی به آن چه که در کشور ما وجود ندارد آگاهی بیابیم.

مرتضی کریمی‌نیا، عضو هیئت علمی دانشنامه جهان اسلام با بیان این‌که نگاه به مطالعات قرآنی در ایران، چه در نگاه محققان و استادان و چه در نگاه دست‌اندرکاران، یک نگاه درون‌دینی است تأکید کرد: قصد اولی و اصلی استادی که این رشته را تدریس می‌کند و دانشجویی که در مقاطع مختلف به این رشته وارد می‌شود، بررسی قرآن به مثابه یک شیء و ابژه نیست، بلکه بیشتر در درون یک فضای دینی و قرآنی و اسلامی زندگی می‌کند و رابطه روحی و روانی بسیار نزدیکی با متن قرآن و دیگر متون اسلامی احساس می‌کند و از آن پس وقتی که به سمت فهم بیشتر این متن می‌رود همه چیز را از درون این فضا می‌بیند. در گذشته و در میان عالمان قدیم هم همین طور بوده است.

وی در ادامه این نگاه را با نگاه موجود در رشته مطالعات قرآنی در غرب مقایسه کرد و یادآور شد: برای کسانی که در غرب اولین بار توجهات آکادمیک به متن قرآن و دیگر متون اسلامی پیدا کرده‌اند به هیچ وجه ایمان مذهبی و علقه مذهبی مطرح نبوده است؛ همچنان که ما به عنوان يك مسلمان وقتی راجع به بودیسم یا تاریخ متن اوستا تحقیق می‌کنیم، علقه مذهبی نسبت به آن متن یا کتاب نداریم.

کریمی‌نیا با اشاره به این که در مباحث مرتبط با جمع و تدوین قرآن یا قرائات یا تحریف قرآن، ادله‌ای که برای پژوهشگر ارائه می‌شود عموماً ادله درون‌دینی هستند گفت: اما در پژوهش غربی‌ها اصولاً به چنین ادله‌ای برنمی‌خورید. ما می‌شنویم که متن قرآن از همان ابتدا همین گونه بوده و به همین اکتفا می‌کنیم اما غربیان از همان اول به دنبال اسناد مشت‌پراکن بوده‌اند و در این راه به دنبال اسناد قدیمی‌تر؛ چرا که هر چه یک سند قدیمی‌تر باشد ارزشمندتر است و داده‌های عینی بیشتری در اختیار ما قرار می‌دهد. به گفته وی، اگر دانشجوی ما همیشه با ادله درون‌دینی مواجه باشد خیلی دشوار است که خود، نظام دانشگاهی و استاد را راضی کند که پایان‌نامه‌ای کاملاً متکی به منابع برون‌دینی بنویسد. این مانند آن است که دانشجو از استادان خود بخواهد اجازه بدهند که آنها به زبان فارسی حرف بزنند و او به زبان اسپرانتو حرف بزند. وقتی یک دانشجو بخواهد با روشی که در محیط تحصیلی خودش فرصت حضور و فرصت ارزیابی پیدا نکرده است و مزایا و نواقص آن پیدا نشده پیش برود، این گفت‌وگو شکل نمی‌گیرد.

کریمی‌نیا با اشاره به تأکید غربیان بر اسناد قدیمی بیان کرد: کهن‌ترین نوشته‌ها از صدر اسلام تا قرن چهارم با ارزش‌ترین متون و اسنادی هستند که هم در درجه اول باید آنها را فهمید و هم برای تحقیق در مورد تاریخ و فهم متون چند قرن نخست فقط به آن‌ها مراجعه کرد و نه به هیچ متن دیگری. اما به دلایل مختلف چنین رویکردی کمتر در مطالعات قرآنی ایران دیده می‌شود؛ که یکی از دلایل این مسئله نیازمندی فهم متون کهن به اطلاعات علمی و ادبی خاص است.

این پژوهشگر قرآنی تاکید کرد: در غرب وقتی که راجع به دوران صدر اسلام قرار است کاری انجام شود برای چنین افرادی فرض است که هر چه بیشتر از قدیمی‌ترین اسناد و متون مطلع باشند و در صدر تمام این اسناد و متون، نسخ خطی است که ممکن است بسیاری از آن‌ها هنوز منتشر نشده باشد. کار بر روی آن‌ها و ارجاع به آن‌ها برای محققانی که در مورد این دوران اولیه کار می‌کنند نه تنها یک فضل و حسن است، بلکه خیلی واجب است. به عکس در مورد دانشجویانی که در ایران در رشته مطالعات قرآنی تحصیل می‌کنند این امر چندان توصیه نمی‌شود.

وی در بخش دیگری از سخنانش به تفاوت آشکار این محتوا در رشته علوم قرآن در ایران در مقطع کارشناسی و در غرب اشاره کرد و افزود: در غرب همواره همه چیز نتیجه‌گراست و همه چیز برای این مطالعه می‌شود که بدانیم به چه دردی می‌خورد و باید فایده و نتیجه‌ای را حاصل کند و آن فایده کاملاً ملموس و عینی است.

کریمی‌نیا با بیان این‌که تاریخ برای غربی‌ها اهمیت دارد گفت: اساساً مسئله تاریخ و شناخت یک چیز، و رای آن چیزی که امروز خود را نشان می‌دهد برای غربی‌ها خیلی مهم است. ما بسیاری از امور را امروزه می‌بینیم و فکر می‌کنیم که همیشه همین‌گونه بوده است، در حالی که در ذهن یک غربی از ابتدای تولد و در ادامه در همه دوران‌های تحصیل و به وسیله خانواده و جامعه این ذهنیت جا می‌افتد که هر چیزی تاریخ دارد و گذشته دارد و همه چیز با گذشته‌اش خوب دیده و شناخته می‌شود و به همین دلیل اعتنای زیادی هم در جامعه به امور قدیمی می‌شود.

وی افزود: با توجه به این نگاه، وقتی که ما سراغ یک تفسیر می‌رویم و می‌بینیم که در مورد یک آیه چیزی می‌گویند شاید برای ما پایان کار است، اما این جا برای یک غربی پایان ماجرا نیست و می‌خواهد بداند که قبل از آن چه بوده است؛ یعنی تاریخ علم و تاریخ تحول علم در همه زمینه‌ها خیلی مهم و برجسته است. به همین دلیل موضوعاتی مانند تاریخ قرآن، تاریخ تفسیر و تاریخ علوم قرآن به اشکال مختلف در نظام آموزشی غرب بیشتر ارائه و نشان داده می‌شوند.

وی ادامه داد: ما در این جا هم درس تاریخ تفسیر داریم و ممکن است که در این جا هم پایان‌نامه‌هایی به این مسئله که روش یک مفسر چیست بپردازند. در زمینه تاریخ تفسیر هم آثاری تولید می‌شود؛ شبیه همان چیزی که در کشورهای عربی رایج است و در آن زندگی‌نامه مفسر، همراه با فهرست استادان و شاگردانش، اقوال علما درباره او، فهرست کتاب‌های او و نمونه‌هایی از تفسیر او ذکر می‌شود. شکلی مدرن از این الگو در پایان‌نامه‌ها و حتی در بسیاری از کتاب‌هایی که چاپ می‌شود هم وجود دارد.

این پژوهشگر قرآنی در پایان به بحث انگیزه ورود به رشته علوم قرآن در ایران و مقایسه آن با کسانی که در غرب به عرصه مطالعات قرآنی وارد می‌شوند پرداخت و این موضوع را بررسی کرد.

به گفته کریمی‌نیا مواردی مانند زبان‌دانی صحیح، گزینش درست و اصولی نخبگان، مشکل آشنایی صحیح با متون کهن، آشنایی با جهان کهن و ملزومات آن، جدی گرفتن روش تحقیق و توجه دادن به تفکر انتقادی در مطالعات قرآنی باید مورد توجه قرار گیرد.

منبع: خبرگزاری کتاب ایران (ایبنا)